राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- समाजशास्त्रीय विचार परंपरा

नाव:- शुभम अनंत मोहर्ले

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. शुभम अनंत मोहले या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत समाजशास्त्रीय विचार परंपरा या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

Shubham

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - शुभम अनंत मोहले

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

घटक - १

समाजशास्त्राचा परिचय
(INTRODUCTION OF SOCIOLOGY)

घटक रचना :

१.० उद्दिष्टये

१.१ प्रस्तावना

१.२ समाजशास्त्राच्या उदयाची पार्श्वभूमी

१.३ समाजशास्त्राचा उदय

१.४ समाजशास्त्राचा अर्थ

१.५ समाजशास्त्राची व्याख्या

१.६ समाजशास्त्राची शास्त्रीय वैशिष्ट्ये

१.७ समाजशास्त्रीय दृष्टिकोन

१.७.१ प्रकार्यवादी दृष्टिकोन

१.७.२ संघर्षवादी दृष्टिकोन

१.७.३ आंतरक्रियात्मक दृष्टिकोन

१.७.४ टीकात्मक सिद्धांत / विवेचनात्मक सिद्धांत

१.७.५ इतर समाजशास्त्रीय दृष्टिकोन

१.८ सारांश

१.९ अभ्यासाचे प्रश्न

१.० उद्दिष्टये

१. समाजशास्त्राची ओळख करुन देणे.
२. समाजशास्त्राचा शास्त्रीय अभ्यास करणे.
३. समाजशास्त्राची माहिती मिळवून ज्ञानात भर करणे.
४. समाजशास्त्राचा विविध दृष्टिकोनात्मक अभ्यास करणे.
५. समाजशास्त्राचा मुलभूत घटकांचा सविस्तर अभ्यास करणे.

१.१ प्रस्तावना (INTRODUCTION)

समाजशास्त्राविषयी आपण विविध विचार ऐकत असतो. अशा समाजशास्त्राचा नेमका अर्थ आपणास समजणे आवश्यक आहे.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- लिंग आणि समाज

नाव:- कोमल शंकर बुरडकर

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. ....कोमल शंकर बुरडकर........ या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षांतील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत ....लिंग आणि समाज........ या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - कोमल शंकर बुरडकर

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

अनुक्रमणिका

क्रमांक	अध्याय	पृष्ठ क्रमांक
१.	मूलभूत संकल्पना : जाती आणि लिंग, पुल्लिंगी व स्त्रीलिंगी, पिता व कुटुंबप्रमुख	०१
२.	कामाचे जातीय विभाजन	१७
३.	स्त्री-पुरुष समतावाद	३२
४.	स्त्री-पुरुष समतावादाचे निरनिराळे मार्ग	४०
५.	स्त्रियांच्या संघर्षाचा इतिहास	५५
६.	राजकारण कार्यात स्त्रिया	७५
७.	समकालीन स्त्री चळवळीतील मोहिमा	८२
८.	स्त्रियांच्या विरूध्द हिंसाचार / दांडगाई - भाग १	९४
९.	स्त्रियांच्या विरूध्द हिंसाचार / दांडगाई - भाग २	११०
१०.	स्त्रियांच्या मेहनत - भाग १	१३२
११.	स्त्रियांच्या मेहनत - भाग २	१४८
१२.	लिंग आणि नागरिकत्त्व	१५८
१३.	कौटुंबिक नियम	१७७
१४.	स्त्री-पुरुष समतावाद टीकात्मकतेचे नियम	१९५
१५.	कायदे करण्यासंबंधी मालमत्ता अधिकार	२०७

❖❖❖❖

अभ्यासक्रम

तृतिय वर्ष कला समाजशास्त्र पेपर-६
लिंग आणि समाज (व्यवहारपयोगी घटक)

उद्दिष्ट्ये (Objectives) :-

- सामाजिक पृथ्थकरणाचा एक प्रकार म्हणून लिंगाच्या उत्क्रांतिचा शोध घेणे.
- भारत आणि आणि परदेशांत स्त्रियांच्या चळवळीच्या एकीकरणाचा शोध घेणे विद्यार्थ्यांना लिंगाच्या विषयांवर संवेदनशील बनविणे.

१) **ओळख**

मूलभूत संकल्पना
जाती आणि लिंग
पिता व कुटुंब प्रमुख
कामाचे लैंगिक विभाजन
सार्वजनिक-खाजगी द्वि-विभाजन
व्यक्तित्व सभ्यता

२) **स्त्री-पुरुष समतावाद**

उदारमतवादी (Liberal)
समाजवादी (Socialist)
मूलगामी (Radical)
आधुनिकीकरणानंतर

३) **स्त्रियांच्या संघर्षाचा इतिहास**

स्त्रियांच्या हक्कांच्या संदर्भात सुधारणा व राष्ट्रीय चळवळ
समकालीन स्त्री चळवळीतील मोहिमा

४) **स्त्रियांच्या विरुद्ध दांडगाई**

घरांतील दांडगाई, लहान मुलीला वाईट वागणूक, पत्नीला मारझोड व तडाखे देणे, मानसिक वाईट वागणूक, स्त्री गर्भ आणि बालहत्या जतींत आणि जातींमध्ये जातीय दंगली, द्रोह करणारे शोधून ठेचून मारणे.
सार्वजनिक ठिकाणे : बलात्कार, उपद्रव आणि स्त्रियांची चेष्टा मस्करी

५) **स्त्रियांची मेहनत**

कामाची लैंगिकदृष्ट्या व्याख्या
स्त्रिया व पुरुष ह्यांच्या कामाचे प्रकार
वेतनांमधील तफावत, कामाच्या जागी लैंगिक छळ

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष

सत्र:- २०२३-२४

विषय:- सामाजीक संशोधनात संख्यात्मक पध्दती

नाव:- सुचिता नारायण लांबट

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत

(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. सुचिता नारायण कोवटे या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत सामाजीक संशोधनाच्या [illegible] या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले

५ पध्दती

आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

S.N. Cowbal

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - सुचिता ना. कोवटे

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

घटक १
शैक्षणिक संशोधन

घटक संरचना

१.० उद्दिष्टे

१.१ प्रस्तावना

१.२ ज्ञान प्राप्तीचे स्त्रोत

१.३ शैक्षणिक संशोधनाचा अर्थ, पायऱ्या आणि व्याप्ती.

१.४ वैज्ञानिक / शास्त्रीय पद्धत, संशोधनाची उद्दिष्टे आणि वैशिष्ट्ये एक वैज्ञानिक कृती म्हणून

१.५ शैक्षणिक संशोधनातील नैतिकता.

१.६ शैक्षणिक संशोधनाची रूपावली.

१.७ संशोधनाचे प्रकार

अ) मूलभूत संशोधन

ब) उपयोजित संशोधन

क) कृती संशोधन

१.० उद्दिष्टे

हा घटक वाचल्यानंतर तुम्हाला

- शैक्षणिक संशोधनाची संकल्पना स्पष्ट करता येईल.
- शैक्षणिक संशोधनाची व्याप्ती विशद करता येईल.
- शैक्षणिक संशोधनाचा हेतू विशद करता येईल.
- शास्त्रीय पृच्छा / चौकशी काय आहे हे स्पष्ट करता येईल.
- शास्त्र, शिक्षण आणि शैक्षणिक संशोधन यांतील संबंध स्पष्ट करता येईल.
- मूलभूत संशोधनाची ओळख करणे.
- उपयोजित संशोधनाची ओळख करणे.
- कृती संशोधनाची ओळख करणे.
- मूलभूत उपयोजित आणि कृती संशोधन यांतील भेद करता येईल.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- सामाजीक संशोधनात संख्यात्मक पध्दती

नाव:- तन्नु सुनिलराव डुंभरे

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. ......तन्नु सुनिलराव डुंभरे...... या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत सामाजिक संशोधनातील संख्यात्मक पध्दती या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - तन्नु सुनिलराव डुंभरे

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

घटक १
शैक्षणिक संशोधन

घटक संरचना

१.० उद्दिष्टे

१.१ प्रस्तावना

१.२ ज्ञान प्राप्तीचे स्रोत

१.३ शैक्षणिक संशोधनाचा अर्थ, पायऱ्या आणि व्याप्ती.

१.४ वैज्ञानिक / शास्त्रीय पद्धत, संशोधनाची उद्दिष्टे आणि वैशिष्ट्ये एक वैज्ञानिक कृती म्हणून

१.५ शैक्षणिक संशोधनातील नैतिकता.

१.६ शैक्षणिक संशोधनाची रूपावली.

१.७ संशोधनाचे प्रकार

अ) मूलभूत संशोधन

ब) उपयोजित संशोधन

क) कृती संशोधन

१.० उद्दिष्टे

हा घटक वाचल्यानंतर तुम्हाला

- शैक्षणिक संशोधनाची संकल्पना स्पष्ट करता येईल.
- शैक्षणिक संशोधनाची व्याप्ती विशद करता येईल.
- शैक्षणिक संशोधनाचा हेतू विशद करता येईल.
- शास्त्रीय पृच्छा / चौकशी काय आहे हे स्पष्ट करता येईल.
- शास्त्र, शिक्षण आणि शैक्षणिक संशोधन यांतील संबंध स्पष्ट करता येईल.
- मूलभूत संशोधनाची ओळख करणे.
- उपयोजित संशोधनाची ओळख करणे.
- कृती संशोधनाची ओळख करणे.
- मूलभूत उपयोजित आणि कृती संशोधन यांतील भेद करता येईल.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- संशोधन आराखडा

नाव:- पोर्णिमा पांडुरंग दरेकर

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. : ....प्रेक्षिका पांडुरंग परेकर.......... या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत ....संशोधन आराखडा.......... या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

Parekar

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - प्रेक्षिका पांडुरंग परेकर

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

घटक २

संशोधन आराखडा

अनुक्रमणिका

२.० उद्दिष्टे
२.१ प्रास्ताविक
२.२ विषय - विवेचन
२.२.१ अर्थ
२.२.२ आवश्यकता
२.२.३ चांगल्या संशोधन आराखड्याची वैशिष्ट्ये
२.२.४ संशोधन आराखड्याचे प्रकार
२.२.५ संशोधनातील विश्वसनियता आणि प्रामाण्य
२.३ परिभाषिक शब्द
२.४ स्वयं अध्ययन प्रश्न
२.५ सारांश
२.६ सरावासाठी स्वाध्याय
२.७ अधिक वचनासाठी पुस्तके

२.० उद्दिष्टे

या घटकांच्या अभ्यासानंतर तुम्हाला

१) संशोधन आराखडा म्हणजे काय याची माहिती होईल.
२) संशोधन आराखड्याची आवश्यकता विशद करता येईल.
३) चांगल्या संशोधन आराखड्याचे वैशिष्ट्ये वर्णन करता येईल.
४) संशोधन आराखड्याचे प्रकार स्पष्ट करता येईल.
५) संशोधनातील विश्वसनियता आणि प्रामाण्य वर्णन करता येईल.

२.१ प्रस्ताविक

संशोधनातील एक प्रमुख पायरी म्हणजे संशोधन आराखडा होय. व्यक्तीला कोणतेही कार्य व्यवस्थितपणे करण्यासाठी सर्वप्रथम त्या कार्याचा आराखडा करावा लागतो. उदा. नवीन इमारत बांधण्यापूर्वी त्या इमारतीचा आराखडा आपण कागदावर तयार करतो. तसेच शालेय सहल किंवा प्रवासी यात्रा कंपनीला आपली सफर यशस्वी तसेच व्यवस्थितपणे पार पाडण्यासाठी त्या सहलीचा आराखडा तयार करावा लागतो. हीच बाब संशोधन प्रक्रियालाही लागू आहे.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- भारतीय राष्ट्रीय चळवळ

नावः- प्राची भिमराव गजभिये

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. प्राची भिमराव गजभिये या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत भारतीय राष्ट्रीय चळवळ या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - प्राची भिमराव गजभिये

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- समाजशास्त्राची ओळख

नावः- पुनम मुनेश्वर गोंडीमेश्राम

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

<u>प्रतिज्ञापत्र</u>

संशोधनकर्ता श्री/कु. ....पुनम.......मुनेश्वर......गोंडीमेश्राम.... या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत ......समाजशास्त्राची......ओळख............ या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

P.M. Gondimeshram

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - पुनम गोंडीमेश्राम

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

अनुक्रमणिका

क्रमांक	अध्याय	पृष्ठ क्रमांक
	पहिले सत्र - १	
१)	समाजशास्त्राचा परिचय	०१
२)	समाजशास्त्राची व्याप्ती, अभ्यास विषय विकास, महत्त्व आणि कल्पना शक्ती	११
३) अ)	सामाजिक संस्था	२३
३) ब)	शासन संस्था	४०
४) अ)	कुटुंब संस्था	४५
४) ब)	धर्मसंस्था	५६
५)	संस्कृती - अर्थ, वैशिष्ट्ये, प्रकार आणि कार्य	६४
६)	संस्कृती	७८
७)	मीडिया - नवीन सामाजिक माध्यमे	९०
८) अ)	समाज माध्यमाचे आर्थिक परिणाम	१०५
८) ब)	समाज माध्यमाचे राजकीय परिणाम	११४
	नमुना प्रश्नपत्रिका	

❖❖❖❖

घटक - १

समाजशास्त्राचा परिचय
(INTRODUCTION OF SOCIOLOGY)

घटक रचना :

१.० उद्दिष्टये
१.१ प्रस्तावना
१.२ समाजशास्त्राच्या उदयाची पार्श्वभूमी
१.३ समाजशास्त्राचा उदय
१.४ समाजशास्त्राचा अर्थ
१.५ समाजशास्त्राची व्याख्या
१.६ समाजशास्त्राची शास्त्रीय वैशिष्ट्ये
१.७ समाजशास्त्रीय दृष्टिकोन
१.७.१ प्रकार्यवादी दृष्टिकोन
१.७.२ संघर्षवादी दृष्टिकोन
१.७.३ आंतरक्रियात्मक दृष्टिकोन
१.७.४ टीकात्मक सिद्धांत / विवेचनात्मक सिद्धांत
१.७.५ इतर समाजशास्त्रीय दृष्टिकोन
१.८ सारांश
१.९ अभ्यासाचे प्रश्न

१.० उद्दिष्टये

१. समाजशास्त्राची ओळख करुन देणे.
२. समाजशास्त्राचा शास्त्रीय अभ्यास करणे.
३. समाजशास्त्राची माहिती मिळवून ज्ञानात भर करणे.
४. समाजशास्त्राचा विविध दृष्टिकोनात्मक अभ्यास करणे.
५. समाजशास्त्राचा मुलभूत घटकांचा सविस्तर अभ्यास करणे.

१.१ प्रस्तावना (INTRODUCTION)

समाजशास्त्राविषयी आपण विविध विचार ऐकत असतो. अशा समाजशास्त्राचा नेमका अर्थ आपणास समजणे आवश्यक आहे.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- लिंग आणि समाज

नाव:- रविना नरेश मोहीनकर

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. रविना नरेश मोहीनकर.................. या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत ...लिंग आणि समाज............................ या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

Raving
संशोधनकर्ता

श्री/कु. - रविना नरेश मोहीनकर

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

अनुक्रमणिका

क्रमांक	अध्याय	पृष्ठ क्रमांक
१.	मूलभूत संकल्पना : जाती आणि लिंग, पुल्लिंगी व स्त्रीलिंगी, पिता व कुटुंबप्रमुख	०१
२.	कामाचे जातीय विभाजन	१७
३.	स्त्री-पुरूष समतावाद	३२
४.	स्त्री-पुरूष समतावादाचे निरनिराळे मार्ग	४०
५.	स्त्रियांच्या संघर्षाचा इतिहास	५५
६.	राजकारण कार्यात स्त्रिया	७५
७.	समकालीन स्त्री चळवळीतील मोहिमा	८२
८.	स्त्रियांच्या विरूध्द हिंसाचार / दांडगाई - भाग १	९४
९.	स्त्रियांच्या विरूध्द हिंसाचार / दांडगाई - भाग २	११०
१०.	स्त्रियांच्या मेहनत - भाग १	१३२
११.	स्त्रियांच्या मेहनत - भाग २	१४८
१२.	लिंग आणि नागरिकत्त्व	१५८
१३.	कौटुंबिक नियम	१७७
१४.	स्त्री-पुरुष समतावाद टीकात्मकतेचे नियम	१९५
१५.	कायदे करण्यासंबंधी मालमत्ता अधिकार	२०७

❖❖❖❖

१

मूलभूत संकल्पना : जाती आणि लिंग, पुल्लिंगी व स्त्रीलिंगी, पिता व कुटुंबप्रमुख

गटाची रचना (Unit Structure)

१.० उद्दिष्ट्ये (Objectives)
१.१ ओळख (Introduction)
१.२ जाती आणि लिंग (Sex and Gender)
  १.२.१ जाती (Sex)
  १.२.२ लिंग (Gender)
  १.२.३ जाती व लिंग विधेयकता (Deconstrucing Sex and Gender)
१.३ पुल्लिंगी व स्त्रीलिंगी (Masculinity and Femininity)
१.४ पिता व कुटुंबप्रमुख (Patriarchy)
१.५ सारांश (Summary)
१.६ प्रश्न (Questions)
१.७ संदर्भ (References)

१.० उद्दिष्ट्ये (Objectives) :-

- स्त्री-पुरुष समतावाद कार्यामध्ये जाती आणि लिंग ह्या वापर केलेल्या संकल्पनाचा अभ्यास करणे.
- पुल्लिंगी आणि स्त्रीलिंगी ह्या कल्पनांचा एक सूक्ष्म पृथ्थकरण प्रकार म्हणून आकलन करुन घेणे.
- कुटुंबप्रमुखाची कल्पना आणि समाजातील पुरुषवर्गाचा वरचढपणा वा वर्चस्व

१.१ ओळख (Introduction) :-

संकल्पना ह्या संज्ञाचा वापर समाजशास्त्रज्ञांनी समाज व सामाजिक वागणूक ह्यांचा पृथ्थकरणात्मक प्रकार म्हणून केला आहे. ह्या कल्पनांच्या वापरातून समाजशास्त्रज्ञांनी अशा वर्गांचा विकास केला आहे. जे समाजातील वर्तणुकीचे शास्त्रोत्क संपूर्ण चौकशी करण्यासाठी साधने म्हणून वापरले जातात. लिंगाच्या अभ्यासामध्ये अशा बऱ्याच संकल्पनांचा समावेश आहे ज्या वागणुकीचा अभ्यास करण्याच्या रचनेची तरतूद करतात. उदा. लिल मॅथ्यूज हिने १९८४

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- समाजशास्त्राची ओळख

नाव:- पुष्पा महादेव चांभारे

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. ......पुष्पा महादेव ~~[illegible]~~ चांभारे...... या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस अॅक्टिविटी अंतर्गत ......समाजशास्त्राची ओळख...... या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

P. Chambhare

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - पुष्पा चांभारे

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

अनुक्रमणिका

क्रमांक	अध्याय	पृष्ठ क्रमांक
	पहिले सत्र - १	
१)	समाजशास्त्राचा परिचय	०१
२)	समाजशास्त्राची व्याप्ती, अभ्यास विषय विकास, महत्त्व आणि कल्पना शक्ती	११
३) अ)	सामाजिक संस्था	२३
३) ब)	शासन संस्था	४०
४) अ)	कुटुंब संस्था	४५
४) ब)	धर्मसंस्था	५६
५)	संस्कृती - अर्थ, वैशिष्ट्ये, प्रकार आणि कार्य	६४
६)	संस्कृती	७८
७)	मीडिया - नवीन सामाजिक माध्यमे	९०
८) अ)	समाज माध्यमाचे आर्थिक परिणाम	१०५
८) ब)	समाज माध्यमाचे राजकीय परिणाम	११४
	नमुना प्रश्नपत्रिका	

❖❖❖❖

घटक - १

समाजशास्त्राचा परिचय
(INTRODUCTION OF SOCIOLOGY)

घटक रचना :

१.० उद्दिष्टये
१.१ प्रस्तावना
१.२ समाजशास्त्राच्या उदयाची पार्श्वभूमी
१.३ समाजशास्त्राचा उदय
१.४ समाजशास्त्राचा अर्थ
१.५ समाजशास्त्राची व्याख्या
१.६ समाजशास्त्राची शास्त्रीय वैशिष्ट्ये
१.७ समाजशास्त्रीय दृष्टिकोन
१.७.१ प्रकार्यवादी दृष्टिकोन
१.७.२ संघर्षवादी दृष्टिकोन
१.७.३ आंतरक्रियात्मक दृष्टिकोन
१.७.४ टीकात्मक सिद्धांत / विवेचनात्मक सिद्धांत
१.७.५ इतर समाजशास्त्रीय दृष्टिकोन
१.८ सारांश
१.९ अभ्यासाचे प्रश्न

१.० उद्दिष्टये

१. समाजशास्त्राची ओळख करुन देणे.
२. समाजशास्त्राचा शास्त्रीय अभ्यास करणे.
३. समाजशास्त्राची माहिती मिळवून ज्ञानात भर करणे.
४. समाजशास्त्राचा विविध दृष्टिकोनात्मक अभ्यास करणे.
५. समाजशास्त्राचा मुलभूत घटकांचा सविस्तर अभ्यास करणे.

१.१ प्रस्तावना (INTRODUCTION)

समाजशास्त्राविषयी आपण विविध विचार ऐकत असतो. अशा समाजशास्त्राचा नेमका अर्थ आपणास समजणे आवश्यक आहे.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- स्त्री शिक्षणातील अडचणी व उपाययोजना

नावः- कृष्णगोपाल गंगाधर वैरागडे

मार्गदर्शकः- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. कृष्णा गोपाल गंगाधर वैरागडे............ या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत स्त्री शिक्षणातील अडचणी व उपाययोजना... या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - कृष्णगोपाल वैरागडे

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies,
Online ISSN 2278-8808, SJIF 2016 = 6.17, www.srjis.com
UGC Approved Sr. No.49366, MAR–APR, 2018, VOL- 5/44

भारतीय स्त्री : शैक्षणिक वाटचाल

दिगंबर दुर्गाडे, Ph. D.
सहयोगी प्राध्यापक, टिळक शिक्षण महाविद्यालय, पुणे

Abstract

वैदिक काळापासून स्त्रीयांच्या बाबतीमध्ये विषमतेची वागणूक सातत्याने दिली जात होती. शिक्षण व्यवसाय, नोकरी, नेतृत्व या प्रत्येक बाबतीत स्त्रीयांना नाकारले जात होते. मात्र आधुनिक काळामध्ये काही समाज सुधारकांमुळे लोकशाही प्रणालीमुळे तसेच विविध आयोग, समित्या, विचारवंत व पुरोगामी लेखन यामुळे स्त्रीयांना सर्वच क्षेत्रात समानतेची वागणूक दिली जात आहे. परिणामी आज आपला देश वेगाने प्रगती साधत आहे. समाजाच्या प्रगतीमध्ये स्त्रीयांचे योगदान मोलाचे ठरले आहे.

महत्वाचे शब्द : *स्त्री, शिक्षण, योगदान*

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

१. प्रस्तावना

स्त्रीयांच्या बाबतीत मनूचेमते हे प्रतिगामी स्वरूपाचे होत. स्त्रीला स्वातंत्र्य देऊ नये या विचाराचा तो होता. अर्थातच तिच्यात निर्णय क्षमता व वैचारिक क्षमता नाही असे त्याचे मत होते. हिंदू समाज व्यवस्थेत स्त्रीला नेहमीच दुय्यम दर्जा होता. प्राचीन काळापासून अबला म्हणूनच स्त्रीकडे पाहिले जाई. तिची क्षमता सिध्द करण्यासाठी तिला कोणीही संधी दिली नाही. स्त्रीने लहानपणी पित्यावर, तरूणपणी पतीवर तर म्हातारपणी पुत्रावर अवलंबून रहावे. म्हणजेच ती कधीही स्वावलंबी बनू शकत नाही असा समाजमान्य समज होता.

संसारात मुलांना जन्म देऊन त्यांचे संगोपन करणे, पतीची, सासू सासऱ्यांची मनोभावे सेवा करणे, आल्या गेल्यांचा पाहुणचार करणे हे तिचे मुख्य कर्तव्य, पण लोक का विसरत होते की ती जरी नाजूक असली तरी डोंगराएवढी दुर्दम्य क्षमता तिच्यातही असते. स्त्रीच कर्तृत्वाविषयी इतिहासात आपल्याला अनेक दाखले मिळतात. स्त्रीयांचा समाजाच्या जडणघडणीमध्ये प्राचीन काळापासून मोठा वाटा आहे. अहिल्या, सिता, मंदोदरी, मैत्रेयी, गार्गी, तिलोत्तमा इ स्त्रीयांनी समाजाला दिशा देण्याचे काम केले. इंग्रजांच्या बलाढय ताकदीला आव्हान

Copyright © 2017, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्गः- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्रः- २०२३-२४

विषयः- लिंग आणि समाज

नावः- पुजा नाना बाहे

मार्गदर्शकः- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. पुजा नाना बाहे .... या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत ......स्त्री आणि समाज.................... या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

Bahe

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - पुजा नाना बाहे

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

१

मूलभूत संकल्पना : जाती आणि लिंग, पुल्लिंगी व स्त्रीलिंगी, पिता व कुटुंबप्रमुख

गटाची रचना (Unit Structure)

१.० उद्दिष्ट्ये (Objectives)
१.१ ओळख (Introduction)
१.२ जाती आणि लिंग (Sex and Gender)
  १.२.१ जाती (Sex)
  १.२.२ लिंग (Gender)
  १.२.३ जाती व लिंग विधेयकता (Deconstrucing Sex and Gender)
१.३ पुल्लिंगी व स्त्रीलिंगी (Masculinity and Femininity)
१.४ पिता व कुटुंबप्रमुख (Patriarchy)
१.५ सारांश (Summary)
१.६ प्रश्न (Questions)
१.७ संदर्भ (References)

१.० उद्दिष्ट्ये (Objectives) :-

- स्त्री-पुरुष समतावाद कार्यामध्ये जाती आणि लिंग ह्या वापर केलेल्या संकल्पनाचा अभ्यास करणे.
- पुल्लिंगी आणि स्त्रीलिंगी ह्या कल्पनांचा एक सूक्ष्म पृथ्थकरण प्रकार म्हणून आकलन करुन घेणे.
- कुटुंबप्रमुखाची कल्पना आणि समाजातील पुरुषवर्गाचा वरचढपणा वा वर्चस्व

१.१ ओळख (Introduction) :-

संकल्पना ह्या संज्ञाचा वापर समाजशास्त्रज्ञांनी समाज व सामाजिक वागणूक ह्यांचा पृथ्थकरणात्मक प्रकार म्हणून केला आहे. ह्या कल्पनांच्या वापरातून समाजशास्त्रज्ञांनी अशा वर्गाचा विकास केला आहे. जे समाजातील वर्तणुकीचे शास्त्रोत्क संपूर्ण चौकशी करण्यासाठी साधने म्हणून वापरले जातात. लिंगाच्या अभ्यासामध्ये अशा बऱ्याच संकल्पनांचा समावेश आहे ज्या वागणुकीचा अभ्यास करण्याच्या रचनेची तरतूद करतात. उदा. लिल मॅथ्यूज हिने १९८४

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- शिक्षणातील अडथडे व महिलांना कौटुंबिक हिंसाचार

नाव:- सागर सुभाष आदमने

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. सागर सुभाष आदमने या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत शिक्षणातील अशोडे व महिलांना कौटुंबिक हिंसाचार या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

Sagar

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - सागर सुभाष आदमने

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जि- नागपूर

वर्ग:- एम.ए. (समाजशास्त्र) प्रथम वर्ष
सत्र:- २०२३-२४

विषय:- शिक्षण व महिला कौटुंबिक हिंसाचार

नाव:- तृप्ती इस्तारी कडसकर

मार्गदर्शक:- डॉ. मीना संत
(भिवापूर महाविदयालय भिवापूर

JOBI GEORGE
Digitally signed by JOBI GEORGE
Date: 2025.01.11 15:25:39 +05'30'
Principal
Bhiwapur Mahavidyalaya

बॅकवर्ड क्लास युथ रिलीफ कमिटी, खामला रोड, नागपूर

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर जिल्हा नागपूर

प्रतिज्ञापत्र

संशोधनकर्ता श्री/कु. तृप्ती मलारी कडस्कर या प्रतिज्ञा पत्राव्दारे घोषित करतो/ करते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विदयापीठ २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षातील एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्राकरीता स्किल बेस ॲक्टिविटी अंतर्गत शिक्षण व महिला कौटुंबिक हिंसाचार या शिर्षकासंबंधित संशोधन कार्य पूर्ण केलेले आहे व ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विदयापीठ एम.ए. समाजशास्त्र २०२३-२४ या पदव्युत्तर परिक्षेची आंशिक पुर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे.

संशोधनकर्ता

श्री/कु. - तृप्ती मलारी कडस्कर

एम.ए. समाजशास्त्र व्दितीय सत्र

भिवापूर महाविदयालय, भिवापूर